

Теоретико-прикладні аспекти оспорювання реорганізації юридичних осіб корпоративного типу

Щербакова Наталія Володимирівна¹

Опубліковано	Секція	УДК
15.03.2025	Право	346.2+347.7

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15037846>

Анотація. В статті розглянуті теоретико-прикладні аспекти оспорювання реорганізації юридичних осіб корпоративного типу, зокрема господарських товариств. Зазначається, що реорганізація використовується суб'єктами господарювання як ефективний правовий засіб задля досягнення економічних цілей, отримання відповідного позитивного ефекту, спрямованого на підвищення привабливості суб'єкта на відповідному ринку та його конкурентоспроможності, - що убачається можливим тільки шляхом точного дотримання всіх вимог закону. Втім, чинне законодавство України не містить норм, які прямо вказують на можливість оспорювання реорганізації як після її закінчення, так і в процесі її проведення, наприклад, у зв'язку із порушенням окремих її етапів. Відсутність відповідного правового регулювання та наукових досліджень щодо питань оспорювання реорганізації призводить до того, що будь-яка реорганізація, яка була проведена чи проводиться в Україні, несе у собі великий ризик бути визнаною незаконною.

Обґрунтовано, що оспорювання реорганізації – це є процес, відповідний стан, в якому перебувають суб'єкти реорганізаційних правовідносин, та має місце наявність спору щодо проведеної процедури реорганізації, де зовнішньою складовою такого процесу виступають правові процедурні заходи – оскарження, скасування; тоді як внутрішньою складовою – визнання процедури реорганізації недійсною.

Авторкою встановлено, що підставами оспорювання реорганізації господарських товариств (визнання процедури реорганізації недійсною) можуть виступати: (1) визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію недійсним; (2) визнання договору про злиття/приєднання, договору про поділ/виділ або договору про перетворення недійсним; (3) визнання відомостей щодо передачі прав та обов'язків, майна, які містяться в передавальному акті, та відомостей щодо розподілу прав та обов'язків, майна, які містяться в розподільчого балансу, недійсними; (4) визнання актів державних органів, які задіяні в процесі проведення процедури реорганізації, недійсними (органів НКЦПФР України, органів державної реєстрації юридичних та фізичних осіб – підприємців).

Враховуючи проведений аналіз зарубіжного досвіду (Німеччини, ЄС), доведена доцільність встановлення ключових положень з питань оспорювання реорганізації юридичних осіб корпоративного типу, зокрема господарських товариств, в спеціальному Законі, який регулював би процедуру реорганізації юридичних осіб корпоративного типу, та надані відповідні рекомендації: щодо права учасника

¹ докторка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри цивільного права і процесу, Донецький національний університет імені Василя Стуса, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0278-0170>

юридичної особи, що реорганізовується (або інших осіб, якщо їм таке право надано в порядку закону) на подачу позову про визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію недійсним; щодо строку позовної давності, який застосовується до вимог про визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію недійсним; щодо підстав визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію недійсним.

Ключові слова: юридична особа корпоративного типу, реорганізація, оспорювання, оскарження, господарське товариство, акціонерне товариство, загальні збори учасників (акціонерів), визнання процедури недійсною, підстави недійсності.

Theoretical and Practical Aspects of Challenging the Reorganization of Corporation-type Legal Entities

Annotation. In the article, the theoretical and applied aspects of challenging the reorganization of corporate-type legal entities, in particular, business entities, are considered. It is noted that reorganization is used by business entities as an effective legal instrument for achieving economic goals, obtaining a corresponding positive effect aimed at increasing the attractiveness of the entity in the relevant market and its competitiveness, which is seen as possible only through exact compliance with all legal requirements. However, the current Ukrainian legislation does not contain any provisions that directly indicate the possibility of challenging a reorganization both after its completion and during its process, for example, in case of violation of certain stages. The absence of appropriate legal regulation and research on challenging reorganization means that any reorganization that has been or is being carried out in Ukraine carries a high risk of being recognized as illegal.

It is substantiated that challenging reorganization is a process which corresponds to the position of the subjects of reorganization legal relations and there is a dispute over the reorganization procedure, where the external component of such a process is legal procedural measures - appeal, cancellation, while the internal component is the recognition of the reorganization procedure as invalid.

The author has established that the grounds for challenging the reorganization of business entities (invalidation of the reorganization procedure) could be: (1) invalidation of the decision of the general meeting of participants (shareholders) on reorganization; (2) invalidation of a merger/accession agreement, a division/spin-off agreement or a transformation agreement; (3) invalidation of information on the transfer of rights and obligations and property contained in the transfer act and information on the distribution of rights and obligations and property contained in the distribution balance sheet; (4) invalidation of acts of state bodies involved in the reorganization procedure (bodies of the National Securities and Stock Market Commission of Ukraine, bodies of state registration of legal entities and individuals - entrepreneurs).

Given the conducted analysis of foreign experience (Germany, EU), the author has proved the necessity of establishing key provisions on challenging the reorganization of corporate-type legal entities, in particular, business entities, in a special law which would regulate the procedure for reorganization of corporate-type legal entities, and has provided relevant recommendations: on the right of a participant (shareholder) of a legal entity being reorganized (or other persons, if such right is granted to them by law) to file a lawsuit to invalidate the decision of the general meeting of participants (shareholders) on reorganization; on the limitation period applicable to lawsuits to invalidate the decision of the general meeting of participants (shareholders) on reorganization; on the grounds for invalidating the decision of the general meeting of participants (shareholders) on reorganization.

Keywords: legal entity of corporate type, reorganization, challenging, appeal, business entity, joint-stock company, general meeting of participants (shareholders), invalidation of the procedure, grounds for invalidity.

Вступ

Постановка проблеми. Реорганізація використовується суб'єктом господарювання як ефективний правовий засіб задля досягнення економічних цілей, які ставилися на початку її проведення, застосовуючи відповідні організаційно-правові, господарські, фінансові заходи. Усе це може бути реалізовано шляхом тільки точного дотримання всіх вимог законодавства протягом всього процесу проведення реорганізації. Саме у такий спосіб виявляється можливим досягнути здійснення тих цілей, які ставились суб'єктом господарювання, в протилежному випадку – позитивний ефект, спрямований на підвищення привабливості суб'єкта господарювання, може бути нівельований.

На жаль, чинне законодавство України не містить норм, які прямо вказують на можливість оспорування реорганізації як після її закінчення, так і в процесі її проведення, наприклад, у зв'язку із порушенням окремих її етапів. Відсутність відповідного правового регулювання та наукових досліджень за цим питанням призводить до того, що будь-яка реорганізація, яка була проведена чи проводиться в Україні, несе у собі великий ризик бути визнаною незаконною. Це безпосередньо зачіпає насамперед майнові інтереси суб'єктів, які залучені в процес реорганізації, а саме юридичні особи корпоративного типу (зокрема, господарські товариства), її учасників (акціонерів), кредиторів, в тому числі потенційних інвесторів. Усе це негативно позначається на інвестиційному кліматі держави, може сприяти відтоку іноземного капіталу, і, як наслідок, – дефіциту коштів для розпочатих інноваційних процесів.

Результатом оспорування реорганізації господарських товариств виступатиме визнання її процедури недійсною, яка за своїм змістом може мати й позитивний ефект, оскільки захищає інтереси ущемлених учасників (акціонерів), кредиторів, а також, власне, й самого суб'єкта господарювання в цілому. Утім, для реалізації останнього (захисту інтересів) потрібна наявність чітко прописаних в законодавстві підстав, відповідно до яких така процедура може бути визнана незаконною. Сьогодні, при відсутності чіткого, прозорого, системного регулювання на законодавчому рівні існує великий ризик невинного та необґрунтованого визнання всієї процедури реорганізації незаконною/недійсною, без достатніх на це підстав, що може призвести до вкрай негативних наслідків як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить про те, що питання проведення процедури реорганізації суб'єктів господарювання неодноразово привертало увагу вітчизняних дослідників, серед яких: О. А. Беянович, В. В. Васильєва, О. М. Вінник, О. В. Гарагонич, Ю. М. Жорнокуй, О. Р. Кібенко, І. В. Спасібо-Фатєєва, Л. В. Сіщук, Н. І. Шевченко, В. С. Щербина та ін. Разом з тим, більшість наявних наукових праць не розглядає питання оспорування процедури реорганізації, її підстав та правових наслідків. Ось чому дослідження зазначених питань є актуальним та має важливе значення, оскільки від цього залежить стабільність та передбачуваність (прогнозування) здійснення господарської діяльності суб'єктами, які реорганізуються, їх подальшого правового статусу; правова визначеність договірних відносин, які складаються між кредиторами та господарськими товариствами-боржниками, тощо.

Мета статті – розмежування понять «оспорування реорганізації», «оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію», «скасування реорганізації», «визнання процедури реорганізації недійсною»; обґрунтування й встановлення підстав визнання процедури реорганізації недійсною, зокрема підстав визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) господарського товариства про реорганізацію недійсним та

розробка науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення законодавства із зазначеної проблематики.

Результати

Наразі чинне законодавство, зокрема, Закон України «Про акціонерні товариства» [1] (далі – Закон про АТ 2022 року), не передбачає спеціальних норм про визнання процедури реорганізації АТ недійсною, обмежуючись нормою про оскарження рішення загальних зборів акціонерів (ст. 61). Цим же Законом для кожної форми реорганізації окремо встановлюється строк, протягом якого може подаватися позов про скасування процедури: злиття (ч. 12 ст. 117), приєднання (ч. 12 ст. 119), поділу (ч. 11 ст.125) та виділу (ч. 11 ст. 127); щодо такої форми – як перетворення – можливість подачі такого виду позову не передбачена – встановлюється тільки, що порядок скасування випуску акцій у процесі перетворення встановлюється НКЦПФР (ч. 2 ст. 134). При цьому зазначається, що такий позов не може бути подано пізніше ніж через шість місяців з дати завершення процедури реорганізації. Утім, усе-таки вбачається необхідним привести у відповідність із іншими формами реорганізації і таку форму реорганізації як перетворення та передбачити можливість подачі позову про скасування такої процедури. У зв'язку із чим є доцільним ст. 133 Закону про АТ 2022 року доповнити новою ч. 6 та викласти в наступній редакції: *«Позов про скасування перетворення акціонерного товариства може бути подано не більше ніж через шість місяців з дати завершення процедури перетворення».*

Отже, вищевикладене дозволяє констатувати, що нова редакція Закону про АТ 2022 року, не регламентуючи загалом питання процедури оспорування реорганізації, визначає строк шість місяців, протягом якого можна подавати позов про скасування її процедури, і *тим самим підтверджує можливість оспорування реорганізації акціонерного товариства.*

Подібна норма щодо такої позовної давності із скасування процедури реорганізації акціонерних товариств у шість місяців була впроваджена в законодавство України не так давно (з 2022 року), що стало результатом планомірного та поступового зближення з нормами права ЄС та держав-членів ЄС, якими передбачається можливість подачі акціонером позову про визнання злиття (п. (с) ч. 1 ст. 108)/поділу (п. (с) ч. 1 ст. 153) недійсним (нікчемним) тільки протягом шести місяців із дати вступу в силу злиття/поділу (відповідно до Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2017/1132 від 14 червня 2017 року щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація) [2]).

Перш ніж перейти до аналізу сутності оспорування процедури реорганізації юридичних осіб корпоративного типу (зокрема господарських товариств), слід зупинитися на формулюваннях, які закріплені законодавчо щодо цього процесу, а саме «оскарження рішення загальних зборів акціонерів», «позов про скасування» відповідних форм реорганізації. Доцільно з'ясувати значення термінів «оскарження» та «скасування», проаналізувати, чи будуть вважатися такі засоби правового захисту належними та ефективними, чи досягають свого правового результату, чого прагнуть суб'єкти реорганізаційних правовідносин, учасники (акціонери), кредитори, права та законні інтереси яких порушено незаконним проведенням усієї процедури реорганізації або одних із її етапів, які мають суттєве значення та можуть впливати на всю процедури загалом.

Щодо розуміння термінів «скасування» та «оскарження», то Словник української мови терміни «скасовувати» та «оскаржувати» трактує так. Термін «скасовувати» означає визнавати, оголошувати що-небудь недійсним, незаконним, анулювати, відміняти, ліквідувати [3, с. 255]; термін «оскаржувати» – офіційно подавати скаргу у вищу інстанцію, протестуючи проти якого-небудь рішення, чийх-небудь дій [4, с. 767].

Підтвердженням такого змістовного наповнення можуть слугувати такі норми, які зустрічаються в чинному законодавстві щодо застосування зазначених термінів: у Господарському кодексі України [5] – рішення АМКУ та його територіальних відділень можуть бути оскаржені до суду (ч. 7 ст. 40); виключення із виробничого кооперативу (звільнення члена) може бути оскаржено до суду (ч. 6 ст. 98 ГК); в Законі про АТ 2022 року – рішення наглядової ради або ради директорів про відмову у скликанні позачергових загальних зборів може бути оскаржено акціонерами до суду (ч. 7 ст. 42); оскарження рішення загальних зборів акціонерів (ст. 61); позов про скасування злиття (ч. 12 ст. 117), позов про скасування приєднання (ч. 12 ст. 119), позов про скасування поділу (ч. 11 ст. 125), позов про скасування виділу (ч. 11 ст. 127).

Не вдаючись до аналізу правильності, однозначності використання досліджуваних термінів у нормах чинного законодавства, бо це не є предметом дослідження, слід зазначити наступне.

Оскарження – це, власне, більше про процес, порядок (зовнішня складова), яким заперечується або опротестовується прийняття будь-якого рішення, тобто процедура визнання прийняття такого рішення незаконним, недійсним. Тоді як скасування – це результат, який вимальовується у вигляді кінцевої правової дії щодо якогось процесу: анулювати, відмінити, ліквідувати, оголосити недійсним/незаконним. Тому коли йдеться про оскарження акціонером рішення загальних зборів недійсним, то ефективним засобом правового захисту, який повинен забезпечити й поновити порушене право та одержати особою бажаного результату, буде не оскарження рішення загальних зборів (бо це – дія, процес), а власне визнання такого рішення загальних зборів недійсним, саме це і буде предметом позову у суді. Так само і щодо позову про скасування реорганізації в одній із форм, яке не буде вважатися ефективним засобом правового захисту, бо предметом позову має виступати не скасування, а визнання недійсною процедури реорганізації або визнання недійсним одного із етапів такої процедури.

Таким чином, на підставі викладеного слід зазначити, що оспорювання реорганізації – це є процес, відповідний стан, в якому перебувають суб'єкти реорганізаційних правовідносин, при якому має місце наявність спору щодо проведеної процедури реорганізації. Зовнішньою складовою такого процесу можуть виступати такі правові процедурні заходи як оскарження, скасування, тоді як внутрішньою складовою, змістовним наповненням (матеріальним) і, власне, відповідним належним та ефективним засобом правового захисту виступатиме визнання процедури реорганізації недійсною. Тому в даній статті досліджуватимемо саме процес оспорювання реорганізації у контексті визнання процедури реорганізації недійсною (її підстав та правових наслідків).

Питання оспорювання реорганізації юридичних осіб корпоративного типу, в тому числі господарських товариств, особливо актуалізується у зв'язку із прийняттям Верховною Радою України від 9 січня 2025 року Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (набрання чинності від 28.02.2025 року, введення в дію відбудеться 28.08.2025 року) [6], який в майбутньому може створити велику кількість негативних наслідків, оскільки містить положення про примусову реорганізацію в господарські товариства, котру необхідно буде запровадити щодо усіх суб'єктів господарювання усіх форм власності, які здійснюють комерційне та некомерційне господарювання у публічному та приватному секторах економіки. Враховуючи, що Україна перебуває в стані війни, негативним наслідком прийняття зазначеного Закону може стати повномасштабна дестабілізація і руйнація соціально-економічної системи України [7, с. 166].

Разом із тим відсутність матеріальних норм, які регулюють підстави визнання реорганізації недійсною, не виключає наявність таких спорів щодо господарських товариств, у разі якщо дійсно мали місце порушення процедури проведення реорганізації. Аналіз судової практики свідчить про відсутність єдності в практиці розв'язання такого роду спорів, що пояснюється правовим вакуумом у регулюванні суспільних відносин, пов'язаних із оспорюванням реорганізації. При цьому слід мати на увазі, що оспоряючи процедуру проведення всієї реорганізації чи одного із її етапів, необхідно дотримуватися балансу захисту приватно-правових інтересів таким чином, щоб, по-перше, за рахунок такого захисту приватно-правові інтереси не привалювали над публічно-правовими інтересами, по-друге, дотримуватися підпорядкування всіх суб'єктів та учасників, які задіяні в процедурі здійснення реорганізації, правилам економічного правопорядку, по-третє, обираючи такий спосіб захисту як визнання реорганізації недійсною (або окремих етапів її проведення), враховувати ефективність такого захисту та доцільність застосування таких правових наслідків як повернення сторін у первинне становище.

Так, у *Постанові ВП ВС від 20.07.2022 р. у справі № 806/5244/15* [8], оцінюючи належність обраного позивачем способу захисту та обґрунтовуючи відповідний висновок щодо нього, суди мають враховувати його ефективність. Це означає, що вимога про захист права має відповідати змісту порушеного права, характеру правопорушення, а також забезпечувати поновлення порушеного права, а в разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування. Заявлена банком вимога про визнання протиправними і скасування реєстраційних дій Департаменту щодо скасування у ЄДР записів про припинення ЗАТ «Житомирські ласощі» та про державну реєстрацію ТДВ «ЖЛ» порушує права і законні інтереси ЗАТ «Житомирські ласощі» і ТОВ «Будстайл-XXI», спрямована на спростування дій державного реєстратора з виконання судового рішення, а тому таку вимогу не можна вважати добросовісним способом захисту позивачем своїх прав та інтересів. Також ЗАТ «Житомирські ласощі» і ТОВ «Будстайл-XXI» не залучалися до участі у цій справі як відповідачі, в той час як відновлення ТДВ «ЖЛ» мало б наслідком припинення цих юридичних осіб як засновників. ВП ВС вважає, що така вимога є неефективним способом захисту прав особи, яка є іпотекодержателем, оскільки не дозволяє цій особі реалізувати свої права щодо предмета іпотеки. Отже, позов заявлено до неналежного відповідача – Департаменту, який не володіє предметом іпотеки [9]. При цьому ВП ВС зауважує, що *судовий захист повинен бути повним та відповідати принципу процесуальної економії, тобто забезпечити відсутність необхідності звернення до суду для вжиття додаткових засобів захисту*. У справі, що переглядається, задоволення вимог банку про скасування реєстраційних дій щодо внесення до ЄДР записів про скасування державної реєстрації ТДВ «ЖЛ» і відновлення ЗАТ «Житомирські ласощі», яке було припинено внаслідок його незаконної реорганізації, не приведе до захисту майнових прав банку як кредитора – іпотекодержателя майна юридичної особи, створеної з порушенням закону. Відтак ці вимоги не є ефективним способом захисту прав банку в розумінні ст. 13 Європейської Конвенції з прав людини [10], вони потребуватимуть вжиття додаткових засобів захисту.

Варто звернутися з питань оспорювання реорганізації до законодавства зарубіжних країн, де вони вже усталені на рівні закону та активно застосовуються на практиці у разі виникнення спорів. Слід відмітити, що законодавство зарубіжних країн розрізняє позови про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів), на якому було прийнято рішення про реорганізацію, та позови про визнання недійсною процедури реорганізації. Так, § 28 Закону Німеччини про реорганізацію [11; 12] надає компанії, яка приєднується (передає майнові права та обов'язки) право подати позов проти набрання юридичної сили рішення про

реорганізацію до компанії, яка приєднує. Проте такий позов не може базуватися на тому, що пропозиція про компенсацію грошовими коштами кожному акціонерові, якій відмовився від участі в компанії, яка приймає (викуп) – знаходиться на недостатньому рівні або що така компенсація в договорі про злиття/приєднання не запропонована або запропонована неналежним чином (§ 32 Закону Німеччини про реорганізацію).

Положення законодавства більшості зарубіжних країн про недійсність реорганізації відтворюють відповідні імперативні норми, закріплені в ст. 108 «Умови нікчемності злиття», ст. 153 «Умови нікчемності поділу» Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2017/1132 від 14 червня 2017 року щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація), відповідно до яких реорганізація, яка вважається завершеною згідно із законодавством держав-учасниць Європейського Союзу, може бути визнана недійсною у разі відсутності превентивного судового або адміністративного контролю її законності, тільки за рішенням суду та у разі наявності однієї із таких умов:

- якщо судовий чи адміністративний превентивний нагляд за законністю реорганізації (злиття/поділ) не здійснювався;
- якщо реорганізацію (злиття/поділ) не було оформлено та засвідчено в належній правовій формі;
- якщо буде доведено, що рішення загальних зборів є нікчемним або оспорюваним відповідно до національного законодавства.

Більше того, правом ЄС передбачається таке: якщо відповідний судовий орган виявляє порушення, які можуть призвести до визнання реорганізації (злиття, приєднання, поділ) недійсною, та якщо існує можливість виправлення таких порушень, – судовий орган зобов'язаний надати товариству час, необхідний для виправлення цих порушень [13, с. 24]. Також слід зазначити, що рішення про визнання реорганізації недійсною не може бути використано як інструмент для списання будь-яких боргових зобов'язань, а відтак визнання реорганізації (злиття, приєднання, поділ) недійсною не є підставою для визнання недійсними зобов'язань, що виникли у товариства- правонаступника у період між здійсненням реорганізації та визнанням її недійсною. При цьому при злитті товариство (товариства) – правопередник та товариство- правонаступник несуть солідарну відповідальність за зобов'язання, що виникли за вказаний період (§ h ч. 1 ст. 108 аналізованої Директиви) та у разі поділу кожна з компаній-одержувачів несе відповідальність за своїми зобов'язаннями, що виникли після дати набуття чинності поділом і до дати опублікування рішення про визнання нікчемності поділу (поділювана компанія також несе відповідальність за такими зобов'язаннями; держави-члени можуть передбачити обмеження цієї відповідальності часткою чистих активів, переданою компанії-одержувачу, для якої виникли такі зобов'язання – § h ч. 1 ст. 153 Директиви).

Як вбачається із аналізу норм європейського права, застосування норм про визнання реорганізації нікчемною відбуватиметься лише тоді, коли неможливо виправити дефект, що призвів до відповідної нікчемності (навпаки, коли можливо виправити дефект, компетентний суд повинен надати компаніям, що беруть участь у реорганізації шляхом злиття чи поділу, строк для виправлення ситуації). Так, у разі, якщо під час проведення реорганізації відповідні дефекти нікчемності були усунені, то позов не може подаватися, або якщо такий було подано – буде відмовлено в розгляді, оскільки відсутні відповідні обставини, які зачіпали інтереси заінтересованих осіб такою нікчемністю. Норми Директиви дозволяють подачу акціонером позову про визнання реорганізації недійсною протягом шести місяців після дати набуття реорганізації шляхом злиття (п. (с) ч. 1 ст. 108), поділу (п. (с) ч. 1 ст. 153).

Чинне законодавство прямо не передбачає підстави оспорювання реорганізації, коло суб'єктів, які мають право на оспорювання реорганізації, правові наслідки такого

оспорювання. Разом із тим в Україні досить повільно, але формується судова практика щодо визнання недійсними документів, якими оформлюється процес реорганізації (позови про визнання недійсним передавального (розподільчого) балансу, позови про визнання недійсними установчих документів господарських товариств, створених у процесі реорганізації).

Необхідність закріплення відповідних норм щодо оспорювання реорганізації (підстав, порядку та правових наслідків визнання процедури реорганізації господарських товариств недійсною/незаконною) зумовлюється як недосконалістю та суперечливістю норм, які регулюють реорганізаційні відносини, так і відсутністю норм власне про оспорювання реорганізації. Як наслідок будь-яка проведена реорганізація, як кінцевий результат, може бути поставлена під сумнів. Такий ризик притаманний усім суб'єктам, які залучені в процес реорганізації в різних формах: власне господарські товариства, які беруть участь в процедурі, їх учасники (акціонери) та кредитори (внутрішні та зовнішні). Інтереси всіх суб'єктів напряму пов'язані із можливістю оспорювання процедури реорганізації.

Таким чином, на підставі викладеного представляється необхідним запровадити відповідний дієвий механізм оспорювання реорганізації юридичних осіб корпоративного типу, в тому числі господарських товариств – як процесу відновлення порушених прав шляхом звернення до суду. Задля чого потребує визначення таких складових цього механізму: встановлення предмета позовних вимог, які можуть бути заявлені, через визначення правових підстав визнання реорганізації недійсною; окреслення кола суб'єктів подачі позовних вимог; конкретизації порядку розгляду таких видів спорів та встановлення строків, протягом яких такі позовні вимоги можуть бути заявлені; з'ясування правових наслідків оспорювання реорганізації господарських товариств.

Як показує судова практика, найчастіше під час судового захисту прав зацікавлені особи намагаються оспорити реорганізацію, вимагаючи визнати її недійсною.

У науковій літературі реорганізацію слід визначати як юридичний склад [14, с. 151, 162; 15], сукупність юридично значущих дій та прийняття юридичних актів, а не єдиний правочин [16, с. 27-28]. Відповідно, реорганізація як складний процес може бути визначена як сукупність юридично значущих дій та прийняття юридичних актів, які спрямовані на припинення одного або декількох суб'єктів господарювання та створення на їх базі нового чи оновленого суб'єкта господарювання, і характеризується переходом усіх прав та обов'язків суб'єктів, що реорганізуються, в порядку універсального правонаступництва до нового суб'єкта господарювання. При цьому треба зазначити, що, аналізуючи комплекс таких юридичних фактів (що становлять зміст будь-якої реорганізації) як рішення загальних зборів про реорганізацію, визначення обсягу правонаступництва, складання передавального акта/розподільчого балансу, розробка умов про злиття/приєднання, умов про поділ/виділ, умов про перетворення та укладання відповідних договорів – правочинна природа реорганізації господарських товариств є досить вузькою та не відображає всієї специфіки такого правового явища як реорганізація. Ось чому вбачається неправильним визнання реорганізації правочином. Наявність під час реорганізації укладання договору про злиття/приєднання як одного із елементів складного юридичного факту не може слугувати достатньою підставою для ототожнення реорганізації із такою правовою конструкцією як правочин.

Нелогічність визнання недійсною реорганізації як правочину вбачається також у неможливості досягнення того правового результату, до якого прагне позивач – повернути сторони (господарські товариства) в первинне майнове та організаційне становище, яке існувало до виникнення правопорушення. Водночас повернення в той стан, що існував до проведення реорганізації, не завжди є можливим. Так, наприклад, у результаті злиття припинили своє існування суб'єкти реорганізаційного

правовідношення, вони виключені із ЄДР, змінилося положення (об'єм прав та обов'язків) учасників, порівняно із тим об'ємом прав та обов'язків, які вони мали, тощо.

На відміну від визнання недійсним звичайного правочину (коли покупець у договорі купівлі-продажу повертає товар, будівлю і т. п., продавець – гроші), щодо реорганізації повернення в первинне становище практично не є здійснюваним, оскільки вже не існує реорганізованих господарських товариств, які припинили своє існування, змінився майновий стан та організаційне положення реорганізованої юридичної особи корпоративного типу (господарського товариства) тощо.

Усе це підтверджує недоцільність визнання недійсною реорганізації як правочину та застосування до неї правових наслідків недійсності правочинів. Реорганізація не є звичайним правочином-договором, який опосередкує відносини по горизонталі, це цілісна та багатоетапна складна процедура. Визнання судом реорганізації недійсною через правочинну конструкцію не зможе призвести до повернення суб'єктів та майна в первинний стан, анулюванню акта державної реєстрації.

Іншим за ступенем використання способом захисту виступає визнання рішення та процедури реорганізації недійсними. Утім, вбачається, що такий спосіб захисту охоплює дуже широкий предмет позову, оскільки в процесі реорганізації приймається багато рішень різними органами, зокрема: рішення загальних зборів господарських товариств, які беруть участь у реорганізації; рішення АМКУ; рішення НКЦПФР (якщо участь беруть АТ), рішення державного реєстратора. Крім того, здійснюються й такі дії, які всі фактично неможливо перелічити, що створює додаткову невизначеність предмету позову.

Тому вважаємо, що доцільно визнавати недійсним сам юридичний факт як підставу виникнення реорганізаційного правовідношення, а таким виступає рішення загальних зборів про реорганізацію. Утім, наявність формальних порушень, які можливо усунути безболісно для збереження господарського товариства, яке перебуває в процесі реорганізації, не повинно бути підставою для визнання окремих актів процедури реорганізації недійсними. Законні інтереси зацікавлених осіб доцільно забезпечити, не звертаючись до «руйнування» всієї процедури реорганізації. Ось чому, наприклад, неповідомлення кредиторів про реорганізацію навряд чи правильно відносити до «грубих порушень», які можуть спричинити визнання всієї процедури реорганізації недійсною. Вбачається, що в таких випадках більш ефективним способом буде виступати захист прав та законних інтересів такого кредитора шляхом стягнення боргу у вигляді відшкодування всіх заподіяних збитків, що дозволить захистити інтерес потерпілої сторони та реорганізованого суб'єкта.

Слід зазначити, що під час проведення процедури оспорування реорганізації, яка проведена із порушеннями закону, необхідно оспорювати саме акти-документи, які опосередковують проведення процедури реорганізації. До таких актів належать наступні: рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію у відповідній формі (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення); умови про злиття/приєднання або умови про поділ/виділ або умови про перетворення, оформлені відповідними договорами; передавальний акт, розподільчий баланс; акт суб'єкта державної реєстрації; акт органу державної реєстрації випуску цінних паперів (у разі реорганізації АТ).

Таким чином, підставами оспорування реорганізації господарських товариств (визнання процедури реорганізації недійсною) можуть виступати: (1) визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію недійсним; (2) визнання договору про злиття/приєднання, договору про поділ/виділ або договору про перетворення недійсним; (3) визнання відомостей щодо передачі прав та обов'язків, майна, які містяться в передавальному акті, та відомостей щодо розподілу прав та обов'язків, майна, які містяться в розподільчого балансу, недійсними; (4) визнання актів

державних органів, які задіяні в процесі проведення процедури реорганізації, недійсними (органів НКЦПФР України, органів державної реєстрації юридичних та фізичних осіб – підприємців).

Як свідчить судова практика², найбільш розповсюдженим серед корпоративних спорів, пов'язаних із оскарженням процедури реорганізації, виступають саме спори про визнання рішення загальних зборів недійсними. Рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію господарського товариства є юридичним актом, а на порядок його судового оспорювання повинні поширюватися загальні правила щодо оспорювання юридичних актів – у цьому випадку – це є саме рішення загальних зборів учасників (акціонерів). Як свідчить судова практика, рішення загальних зборів учасників (акціонерів) господарського товариства, яке прийнято із порушенням вимог, передбачених законодавчими актами, статутом або установчим договором, та яке порушує таким чином законні права та інтереси учасників (акціонерів) товариства, може бути визнано судом недійсним.

За результатами аналізу судової практики Верховного Суду у справах, що виникають із корпоративних відносин, які стосуються визнання недійсними рішень загальних зборів юридичної особи, можна виокремити наступні підстави визнання таких рішень недійсними:

- у зв'язку із порушенням процедури проведення загальних зборів [17];
- відсутність або порушення строків публікації повідомлення про скликання загальних зборів [18; 19; 20];
- відсутність в учасника можливості підготуватися до розгляду питань порядку денного загальних зборів у зв'язку із порушення процедури їх скликання [21] (є підставою для визнання рішень таких загальних зборів частково недійсними);
- порушення права акціонера на попереднє ознайомлення з переліком питань, що виносяться на голосування, передбачене ст. 35 Закону про АТ [22] (рішення, прийняті за наслідками розгляду питань, викладених у порядку денному так, що це унеможливило усвідомлення акціонером суті питання, яке пропонувалося розглянути на загальних зборах акціонерів, повинні визнаватися недійсними);
- прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів, а також порушення вимог щодо належного повідомлення учасників товариства про скликання загальних зборів учасників товариства [23; 24; 25];
- порушення вимог щодо процедури ініціювання скликання загальних зборів, відсутність кворуму на загальних зборах у зв'язку з фактичною відсутністю учасника товариства [26] (підставами для скасування рішення загальних зборів товариства як наслідком недоведення самого факту проведення загальних зборів);
- порушення встановлених законодавством вимог щодо суб'єктного складу осіб, які беруть участь у загальних зборах;
- оформлення та посвідчення довіреності учасника (акціонера) (голоси учасника передані за такою довіреністю не можуть враховуватися під час визначення кворуму на загальних зборах та результатів голосування [27; 28] – а відтак і рішення вважатиметься недійсним);

² Лідерами серед корпоративних спорів незмінно лишаються спори про оскарження рішень органів управління юридичної особи (в середньому 42 %) та спори, пов'язані з правами на акції, частки у статутному капіталі (в середньому 16 %) (із доповіді начальника управління аналітичної та правової роботи КГС ВС департаменту аналітичної та правової роботи Апарату ВС – Олеси Лукомської «Корпоративні спори: останні тенденції у практиці Верховного Суду». URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/Prezent_Korpor_sporu.pdf).

- вчинення представником дій, пов'язаних із реалізацією корпоративних прав, з перевищенням повноважень [29];
- неповідомлення учасника про прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства [30] (є безумовною підставою для визнання таких рішень недійсними).

Крім того, судовою практикою визнається, що під час вирішення питання про недійсність рішень загальних зборів у зв'язку з іншими порушеннями, допущеними під час їх скликання та проведення, господарський суд повинен оцінити, як ці порушення вплинули на прийняття загальними зборами відповідного рішення [31; 32].

В той же час варто зазначити, що рішення загальних зборів про реорганізацію являє собою особливе рішення, яке визначає не тільки подальшу долю господарюючих суб'єктів, які реорганізувалися, а й інтереси учасників (акціонерів), кредиторів (зовнішніх, внутрішніх). Укрупнення бізнесу для суб'єктів господарювання є обов'язковою умовою задля збереження їх на ринку та подальшого ефективного функціонування, а існування конкурентоспроможних національних товаровиробників, які в змозі утримуватися та конкурувати, розширювати ринки збуту у разі збільшення відкритості ринку – є запорукою економічної безпеки та стабільності держави в цілому.

Отже, такі економічні цілі потребують відповідного правового підходу щодо можливості визнання рішення про реорганізацію недійсним. Вважаємо, що наявність лише формального підходу щодо порушення встановленого порядку прийняття рішення про реорганізацію не повинно обов'язково призводити до визнання рішення загальних зборів недійсним загалом.

Законодавством не передбачено підстав визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) недійсними, та в науці не вироблено єдиного підходу – що саме необхідно та доцільно закріпити в якості таких підстав. На практиці під час вирішення такої категорії справ суди керуються узагальненням судової практики ВГСУ, в якій було вироблено відповідні підстави визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи недійсними із поділом останніх на загальні та безумовні (п.п. 2.12, 2.13 Постанови Пленуму ВГСУ від 22.05.2016 р. № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» [33]).

Так, до загальних підстав визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, учасників) юридичної особи недійсними належать:

- невідповідність рішень загальних зборів нормам законодавства;
- порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів товариства;
- позбавлення учасника (акціонера, члена) товариства можливості взяти участь у загальних зборах.
- Серед безумовних підстав для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) у зв'язку з порушенням прямих вказівок закону судова практика узагальнила такі:
- прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення у разі неможливості встановлення наявності кворуму (ст. ст. 59, 60 Закону України «Про господарські товариства» [34], ст. ст. 38, 40 Закону про АТ 2022 року);
- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства (ч. 6 ст. 42 Закону України «Про господарські товариства»);
- прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного, на розгляд яких не було отримано згоди усіх присутніх на загальних зборах (ч. 5 ст. 61 Закону України «Про господарські товариства»);

- відсутність протоколу загальних зборів АТ, підписаного головою і секретарем зборів (ст. 57 Закону про АТ 2022 року);
- відсутність протоколу загальних зборів ТОВ (ч. 4 ст. 33 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [35] (далі – Закон про ТОВ та ТДВ).

При цьому під час розгляду відповідних справ необхідно враховувати, що не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів юридичної особи, є підставами для визнання недійсними прийнятих ним рішень, оскільки такі порушення носять переважно процедурний характер.

Як уже наголошувалося, і загальні, і безумовні підстави потребують доведення наявності певних обставин: (1) як ці порушення вплинули на прийняття загальними зборами відповідного рішення; (2) як рішення загальних зборів порушують права особи, яка звертається до суду. Отже, сама собою наявність означених обставин (тобто фактів порушення закону) може і не стати підставою для визнання судом рішення загальних зборів недійсними. Тому є виваженим введення в чинне законодавство положень, які б регламентували право учасника (акціонера, члена) на оскарження рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) про реорганізацію у разі наявності сукупності трьох умов одночасно: (а) рішення про реорганізацію прийнято з порушеннями вимог закону, інших нормативно-правових актів України, статуту господарського товариства (наприклад, простою кількістю голосів, коли потребувалась кваліфікована її більшість); (2) учасник (акціонер, член) не брав участі в загальних зборах акціонерів (учасників, членів) або голосував проти рішення про реорганізацію; (3) рішенням про реорганізацію порушуються права та законні інтереси учасників (акціонерів, членів).

Утім, навіть у разі наявності зазначених умов суд має право залишити оскаржуване рішення, переконавшись, що голосування скаргника не могли вплинути на результати голосування, порушення не є істотними, а збитків у разі прийняття такого рішення учасник (акціонер) не поніс. До порушень, які можуть слугувати підставами для задоволення позову акціонера про визнання рішення загальних зборів акціонерів недійсним, віднесено: несвоєчасне повідомлення (неповідомлення) акціонера про дату проведення загальних зборів (ч. 1 ст. 47 Закону про АТ 2022 року), ненадання можливості ознайомитися з необхідною інформацією (матеріалами) з питань, включеним у порядок денний (ст. 48 Закону про АТ 2022 року). Разом із тим під час розгляду таких спорів суд має право з урахуванням усіх обставин справи залишити в силі оскаржуване рішення, якщо допущені порушення не порушують права та охоронювані законом інтереси акціонера, який оскаржує рішення (абз. 2 ч. 1 ст. 61 Закону про АТ 2022 року). Таке законодавче рішення тим паче є прийнятним, коли йдеться про оспорювання рішення про реорганізацію.

Крім того, доцільним вбачається звузити коло безумовних підстав для визнання недійсними рішень загальних зборів, зокрема це стосується оспорювання рішення загальних зборів учасників ТОВ, оскільки кворум за Законом про ТОВ та ТДВ уже не має значення для прийняття рішень загальними зборами, а тому ця підстава для визнання таких рішень недійсними не застосовуватиметься.

Щодо питань подальшого оскарження рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) важливою є правова природа останніх. З цього приводу в п. 2.12. Постанови Пленуму ВГСУ від 22.05.2016 р. № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» визначено, що рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) та інших органів юридичної особи не є правочинами у розумінні ст. 202 Цивільного кодексу України [36] (далі – ЦК України), а отже, до цих рішень не можуть застосовуватися положення ст. ст. 203 та 215 ЦК України, які визначають підстави недійсності правочину, і, відповідно, правові наслідки недійсності правочину за ст. 216 ЦК України. Зазначені рішення є актами

ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин, котрим воно адресовано (п. 1 роз'яснення Вищого господарського суду України № 02-5/35 від 26 січня 2000 року «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із визнанням недійсними актів державних чи інших органів» [37]). Під час реорганізації такими суб'єктами слід визнавати не тільки господарські товариства, які беруть участь у реорганізації, а й осіб, які мають права та обов'язки щодо таких господарюючих суб'єктів. Насамперед це є учасники, акціонери, члени, кредитори, власне господарські товариства.

Щодо можливості оспорування рішення про реорганізацію саме господарським товариством, то слід зазначити позицію Вищого господарського суду України, відповідно до якої юридична особа, яка незгодна із рішенням про його реорганізацію, має право звернутися до Господарського суду із заявою про визнання такого рішення недійсним також до моменту виключення його з державного реєстру (п. 21 Роз'яснення Вищого Арбітражного суду України від 12.09.1996 р. № 02-5/334 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із створенням, реорганізацією та ліквідацією підприємств» [38]). Водночас Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в своїй Постанові від 22 травня 2019 року у справі № 905/691/18 доходить висновку про те, що законодавство не передбачає захисту прав та законних інтересів господарського товариства у спосіб визнання недійсним свого ж рішення [39].

Крім того, варто зазначити, що тільки особи, які наділені корпоративними правами, на момент прийняття рішення загальних зборів можуть ініціювати визнання рішення недійсним. В той же час право на звернення до суду з позовом про визнання недійсним рішення загальних зборів акціонерного товариства має не тільки акціонер, а й особа, інтереси якої зачіпає прийняте загальними зборами рішення. Проте повинен бути доведеним факт порушення її прав та (чи) охоронюваних законом інтересів, оскільки відсутність матеріально-правового інтересу може бути підставою для відмови в позові [40].

Однією з підстав визнання недійсним рішення загальних зборів є прийняття рішення з питань, які не включені в порядок денний, та невідповідність вимогам формування та оголошення порядку денного загальних зборів. Законодавством України не передбачена відповідальність правління за невнесення в порядок денний пропозицій акціонерів, які в сукупності володіють більш як 10% акцій, або за невнесення за власною ініціативою правління змін у вже опублікований порядок денний. Вказані порушення, як представляється, є в достатній мірі істотними для того, щоб суд за позовом зацікавлених осіб виніс рішення про визнання недійсним рішення загальних зборів.

Варто зазначити, що вищі судові інстанції України розмежовують рішення органу юридичної особи, яке за своєю правовою природою є правовим актом і юридичним фактом, і акт-документ, що являє собою документальне підтвердження прийнятого рішення і не має значення юридичного факту. З цього випливає, що у судовому порядку недійсним може бути визнано виключно рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) господарського товариства, а не сам протокол загальних зборів, який є документом, який фіксує факт прийняття рішення загальними зборами, і не є актом за змістом [ст. 20](#) ГК України (саме на цьому наголошується в п. 2.8 зазначеної Постанови Пленуму ВГСУ від 22.05.2016 р. № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» та п. 20 Постанови Пленуму ВСУ від 24.10.2008 р. № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів»). Тому господарські суди мають відмовляти в задоволенні позовної вимоги про визнання недійсним протоколу загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи.

Так, Верховний Суд у своїй Постанові зазначив: «Якщо за результатами проведення загальних зборів учасників товариства, попередньо скликаних та підготовлених, було складено протокол, має місце прийняття такими загальними зборами свого рішення, а сам протокол – це передбачена законодавством форма прийняття рішення вищим органом товариства, ведення якого в обов'язковому порядку покладено на голову зборів» [41].

В іншій Постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24.04.2019 р. № 914/921/18 [42] колегія суддів КГС ВС звернула увагу на те, що у судовому порядку недійсним може бути визнано рішення позачергових загальних зборів учасників, а не протокол. КГС ВС зазначив, що господарські суди, врахувавши мету звернення позивача до суду, встановивши доведеність позивачем відповідно до вимог ст. 74 Господарського процесуального кодексу України [43] (далі – ГПК України) порушення його прав рішеннями позачергових загальних зборів, з метою забезпечення поновлення порушеного права позивача, з дотриманням ст. 5 ГПК України, а також передбачених ст. 3 ЦК України принципів справедливості, добросовісності, розумності, правильно здійснили захист порушених прав позивача шляхом визнання недійсним рішення позачергових загальних зборів учасників ТОВ, який є ефективним способом захисту.

Також у п. 2.9 Постанови Пленуму ВГСУ від 22.05.2016 р. № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» зазначається, що рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи не може бути визнано недійсним з тих підстав, що його прийнято загальними зборами з питань, які належать до компетенції інших органів товариства (наглядової ради, виконавчого органу тощо), оскільки [ст. 98](#) ЦК України передбачено право загальних зборів учасників товариства приймати рішення з усіх питань діяльності товариства, тоді як положення установчих документів товариства, які обмежують це право, не застосовуються.

У продовження теми щодо оскарження рішення загальних зборів у п. 38, 39 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» і п. 2.31 Постанови Пленуму ВСУ України від 25.02.2016 р. № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» зазначається, що оскаржувати можна й рішення інших органів корпоративного управління, наприклад, наглядової ради чи виконавчого органу. Але з урахуванням, що господарським судам під час вирішення спорів про визнання недійсними рішень наглядової ради акціонерного товариства слід виходити з того, що до порядку скликання засідань наглядової ради акціонерного товариства не можуть бути застосовані за аналогією норми, які визначають порядок скликання загальних зборів, а підставами визнання недійсними рішень наглядової ради можуть бути такі порушення порядку скликання та проведення засідання ради, які мали наслідком неправомочність засідання наглядової ради.

Цікавим вбачається підхід німецького законодавця, який, вважаємо, є більш прийнятним та спрямованим на відповідний та ефективний захист законних прав та інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, господарюючих суб'єктів, які беруть участь у реорганізації. Такий підхід закріплює не тільки загальні принципи недійсності будь-яких рішень загальних зборів акціонерів, які можуть бути застосовані й до рішень про реорганізацію, але формує спеціальні норми про дійсність рішення про реорганізацію та про можливість його судового оспорування за різними формами реорганізації. Так, окрема глава 6 «Судове провадження» (*Spruchverfahren*) Акціонерного закону Німеччини присвячена загальним питанням судового провадження за вказаною категорією справ (підсудність, позовна давність, набрання чинності рішення суду). Аналізований Закон розмежовує рішення загальних зборів учасників (акціонерів) на нікчемні та оспорювані.

Нікчемні рішення недійсні в силу того, що вони суперечать закону, який містить імперативні норми. Відповідно до § 241 Акціонерного закону Німеччини (*Aktiengesetz*) рішення загальних зборів визнаються нікчемними у разі:

- якщо рішення прийнято на загальних зборах, яке було скликано із порушенням Акціонерного закону Німеччини (всупереч § 121 абз. 2 та 3), не дивлячись на те, що на ньому були присутні чи були представлені через представника всі акціонери;
- якщо рішення не було належним чином оформлено (всупереч § 130 абз. 1, 2 та 4);
- якщо рішення не узгоджується із сутністю акціонерного товариства або своїм змістом порушує приписи, прийняті виключно чи переважно для захисту інтересів кредиторів товариства чи суспільних інтересів;
- своїм змістом порушує добрі звичаї;
- пред'явлення позову щодо оспорування оголошеного нікчемним судового рішення, що має юридичну силу;
- якщо рішення погашено як нікчемне (відповідно до § 144 абз. 2 Закону про справи добровольчої юрисдикції на підставі рішення, яке має юридичну силу).

Причому слід відмітити, що рішення загальних зборів акціонерів, яке прийняте в порушення п.п. 1, 3, 4 § 241 Акціонерного закону Німеччини (щодо неналежного оформлення рішення загальних зборів акціонерів), вважається дійсним, якщо воно було внесено в торговий реєстр та з цього моменту сплинуло три роки.

Підставами ж для оспорування рішення загальних зборів акціонерів згідно з § 243 Акціонерного закону Німеччини в суді є:

- порушення Акціонерного закону Німеччини чи статуту;
- отримання акціонером за допомогою реалізації права голосу за себе чи за третю особу особливих переваг на шкоду акціонерному товариству чи іншим акціонерам та рішення загальних зборів, яке допомогло досягненню такої мети (це положення не діє, якщо це рішення надає іншим акціонерам відповідну компенсацію за завдану їм шкоду);
- ненадання загальним зборам відомостей щодо рішень, які приймаються.

Також § 245 Акціонерного закону Німеччини закріплює й особливі вимоги щодо поведінки акціонера для виникнення права на оспорування, а саме акціонер має право на оспорування у разі, якщо:

- акціонер, який був присутній на загальних зборах, заявив своє заперечення щодо відповідного рішення про реорганізацію із занесенням у протокол;
- акціонер, який не був присутнім на загальних зборах та був протиправно недопущений до його участі або загальні збори були скликані із порушенням встановленого порядку, чи питання, за яким було прийнято рішення, оприлюднено із порушенням встановленого порядку.

На сьогодні право на звернення до суду із позовом про оскарження рішення загальних зборів господарського товариства встановлено на рівні закону тільки щодо такої організаційно-правової форми як акціонерне товариство. Так, відповідно до ч. 1 ст. 61 Закону про АТ 2022 року, у разі якщо рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги цього Закону, інших актів законодавства, статуту акціонерного товариства чи положення про загальні збори, акціонер, який вважає, що його права та охоронювані законом інтереси порушені таким рішенням, може оскаржити його до суду протягом шести місяців з дня прийняття рішення.

Причому, за відповідною категорією рішень, зокрема до яких належить і рішення загальних зборів про злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ, зміна типу товариства (ч. 1 ст. 102 Закону про АТ 2022 року) акціонер може оскаржити такі рішення загальних зборів виключно після отримання письмової відмови в реалізації права вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій або в разі неотримання відповіді на свою вимогу протягом 30 днів з дня

надсилання її на адресу товариства в порядку, передбаченому цим Законом (ч. 3 ст. 61 аналізованого Закону). Тобто законодавець за такими видами рішень загальних зборів як реорганізація акціонерного товариства в одній із її форм передбачає дотримання акціонером відповідної процедури, щоб скористатися правом на оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію, так би мовити досудового розгляду справи:

- звернення до акціонерного товариства у разі незгоди із реорганізацією в одній із форм щодо обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій;
- отримання письмової відмови в реалізації права вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій/або в разі неотримання відповіді на свою вимогу – протягом 30 днів з дня надсилання її на адресу товариства.

Тільки після дотримання відповідної досудової процедури у акціонера виникає право на оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію та можливість скористатися ч. 1 ст. 61 Закону. Отже, Законом про АТ 2022 року встановлено спеціальну процедуру оскарження рішення загальних зборів акціонерів про реорганізацію, яка відрізняється від загальної процедури оскарження рішення загальних зборів з інших питань: (1) дотримання досудової процедури щодо захисту свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного законного права чи інтересу; (2) подача позову до суду щодо оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію.

У свою чергу щодо інших видів юридичних осіб корпоративного типу – ані спеціальні Закони України «Про ТОВ та ТДВ», «Про кооперацію» [44], ані ГК України чи ЦК України не встановлюють відповідного положення щодо права учасника на оскарження рішення загальних зборів учасників (членів). Винятком можна назвати положення Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [45], який ч. 8 ст. 15 встановлює право члена, асоційованого члена сільськогосподарського кооперативу оскаржувати рішення вищого органу управління сільськогосподарського кооперативу (загальних зборів сільськогосподарського кооперативу) в судовому порядку.

Відносно інших видів господарських товариств, як ТОВ та ТДВ, повних та командитних товариств, а також виробничих кооперативів, то Закон взагалі прямо не передбачає такої можливості, втім, і не забороняє її, враховуючи положення ч. 2 ст. 116 ЦК України, ч. 2 ст. 10 Закону України «Про господарські товариства», – учасники господарського товариства можуть також мати інші права, встановлені установчим документом товариства та законом. З цього приводу слід зазначити, що до 06.02.2018 р. ЦК України містив у ст. 98 частину 5, котру було виключено з незрозумілих причин, – положення про те, що рішення загальних зборів може бути оскаржене учасником товариства до суду. Це положення в рівній мірі поширювалось на всі види підприємницьких товариств, у тому числі і на господарські товариства та виробничі кооперативи. Не вдаючись до питання доцільності виключення такого положення із загальної норми ЦК України, вбачається, що все-таки право учасника товариства (члена кооперативу) на оскарження рішення загальних зборів щодо інших видів господарських товариств та виробничих кооперативів варто передбачати: або в спеціальному Законі, який регламентує окремий статус кожної організаційно-правової форми, або в окремому Законі [46, с. 171], який регулював би процедуру реорганізації юридичних осіб корпоративного типу.

Так, на підставі викладеного, враховуючи досвід іноземних країн, зокрема Німеччини, з метою захисту інтересів господарських товариств, її учасників (акціонерів, членів) та кредиторів, необхідно закріпити на законодавчому рівні можливість учасникам (акціонерам, членам), а також іншим особам, якщо їм таке право надано в порядку, передбаченому законом, звернутися до суду із позовом про визнання недійсним рішення загальних зборів (яка наразі існує *de facto*), а також закріпити

підстави визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) про реорганізацію недійсним.

Узагальнення судової практики дозволяє виокремити такі ключові підстави для визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) про реорганізацію недійсним:

- зміст рішення істотно суперечить інтересам юридичної особи, щодо якої прийнято рішення про реорганізацію, та/або порушує законні права та охоронювані законом інтереси її учасників; та/або суперечить закону, статуту або установчому договору, іншим актам господарського законодавства, а також інтересам держави і суспільства;
- процедуру порядку скликання та проведення загальних зборів учасників здійснено із порушеннями.

Крім того, варто зупинитися ще й на такому важливому питанні як позовна давність, протягом якої учасник (акціонер, член) може звернутися за захистом свого порушеного чи оспорюваного права шляхом визнання рішення загальних зборів про реорганізацію недійсним. Відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 258 ЦК України позовна давність для оспорювання такого роду рішень, які приймаються загальними зборами, буде застосовуватися спеціальна – скорочена – в один рік (порівняно із загальною позовною давністю). При цьому щодо оскарження рішення загальних зборів акціонерного товариства ч. 1 ст. 61 Закону про АТ 2022 року застосовується більш скорочений строк, аніж той, який передбачено нормами ЦК – у шість місяців: «Акціонер, який вважає, що його права та охоронювані законом інтереси порушені таким рішенням, може оскаржити його до суду протягом шести місяців з дня прийняття рішення».

Отже, чинним законодавством розрізняються два види позовної давності щодо визнання рішення загальних зборів недійсними: в один рік – для всіх видів товариств, відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 258 ЦК України (зокрема, у разі, якщо буде оскаржуватися рішення про реорганізацію) та в шість місяців – для акціонерних товариств, згідно з ч. 1 ст. 61 Закону про АТ 2022 року (у разі, якщо буде оскаржуватися рішення про реорганізацію необхідним виступає дотримання досудової процедури розгляду справи).

Проте, вважаємо, із метою стабілізації господарського обороту, впорядкування господарсько-правових зв'язків між суб'єктами господарювання, доцільно встановити більш скорочену позовну давність щодо оспорювання рішень загальних зборів учасників про реорганізацію, обравши щось усереднене для всіх інших юридичних осіб корпоративного типу (окрім акціонерних товариств, враховуючи їх складну правову конструкцію – там залишатиметься строк у шість місяців) та запровадити строк оскарження в три місяці з моменту після внесення в ЄДР запису про початок процедури реорганізації, якщо інший строк не встановлений законом.

На відміну від законодавства України, в законодавстві Німеччини передбачено більш скорочену позовну давність у спорах про визнання рішення загальних зборів про реорганізацію недійсним, яка становить один місяць з моменту прийняття такого рішення (§ 14 Закон Німеччини про реорганізацію). Разом із тим позовна давність у спорах, які впливають із реорганізації, але які не стосуються дійсності рішення загальних зборів акціонерів, становить два місяці (§ 305 вказаного Закону). Вважаємо, що короткий проміжок часу для позовної давності щодо оскарження таких видів рішень загальних зборів, встановлений у Законі Німеччини про реорганізацію, пояснюється бажанням законодавця не затягувати процес реорганізації, оскільки реорганізація не може бути зареєстрована та визнана завершеною, доки не розглянуті всі позови, які заявляються проти процесу реорганізації того чи іншого суб'єкта господарювання.

Висновки

Таким чином, на підставі аналізу наукових джерел, законодавства України, ЄС, Німеччини та практики його застосування були зроблені наступні висновки та пропозиції.

Обґрунтовано, що оспорювання реорганізації – це є процес, відповідний стан, в якому перебувають суб'єкти реорганізаційних правовідносин, та має місце наявність спору щодо проведеної процедури реорганізації, де зовнішньою складовою такого процесу виступають правові процедурні заходи – оскарження, скасування; тоді як внутрішньою складовою – визнання процедури реорганізації недійсною.

Встановлено, що підставами оспорювання реорганізації господарських товариств (визнання процедури реорганізації недійсною) можуть виступати: (1) визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію недійсним; (2) визнання договору про злиття/приєднання, договору про поділ/виділ або договору про перетворення недійсним; (3) визнання відомостей щодо передачі прав та обов'язків, майна, які містяться в передавальному акті, та відомостей щодо розподілу прав та обов'язків, майна, які містяться в розподільчого балансу, недійсними; (4) визнання актів державних органів, які задіяні в процесі проведення процедури реорганізації, недійсними (органів НКЦПФР України, органів державної реєстрації юридичних та фізичних осіб – підприємців).

Враховуючи зарубіжний досвід, доведена доцільність встановлення ключових положень з питань оспорювання реорганізації юридичних осіб корпоративного типу, зокрема господарських товариств, в спеціальному Законі, який регулював би процедуру реорганізації юридичних осіб корпоративного типу, та викласти в наступній редакції:

«Рішення про реорганізацію юридичної особи може бути визнано недійсним за вимогою учасників юридичної особи, яка реорганізується, а також інших осіб, якщо їм таке право надано в порядку, передбаченому законом.

Вимога щодо визнання недійсним рішення загальних зборів учасників юридичної особи про реорганізацію може бути пред'явлена в суд не пізніше аніж протягом трьох місяців після внесення в Єдиний державний реєстр юридичних осіб запису про початок процедури реорганізації, якщо інший строк не встановлений законом.

Підставами визнання рішення загальних зборів учасників юридичної особи про реорганізацію недійсним вважаються:

- зміст рішення істотно суперечить інтересам юридичної особи, щодо якої прийнято рішення про реорганізацію, та/або порушує законні права та охоронювані законом інтереси її учасників; та/або суперечить цьому закону, статуту або установчому договору, іншим актам господарського законодавства, а також інтересам держави і суспільства;
- процедуру порядку скликання та проведення загальних зборів учасників здійснено із порушеннями.

Учасник юридичної особи має право на оскарження рішення загальних зборів учасників юридичної особи про реорганізацію та визнання його недійсним у разі наявності трьох умов одночасно: (а) рішення про реорганізацію прийнято з порушеннями вимог закону, інших нормативно-правових актів України, статуту або установчого договору юридичної особи; (2) учасник не брав участі в загальних зборах учасників юридичної особи або голосував проти рішення про реорганізацію; (3) рішенням про реорганізацію порушуються права та законні інтереси учасників.

Визнання судом недійсним рішення про реорганізацію юридичної особи не призводить до ліквідації юридичної особи, яка була створена в результаті реорганізації, а також не є підставою для визнання недійсними правочинів, які були вчинені такою юридичною особою».

Список використаних джерел

1. Про акціонерні товариства : Закон України від 27 липня 2022 року № 2465-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 68. Ст. 4066.
2. Директива ЄС № 2017/1132 щодо деяких аспектів корпоративного права (кодифікація) від 14 червня 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_014-17#n699 (дата звернення: 12.01.2025).
3. *Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970-1980. Т. 9. 1978. 916 с.* URL: http://ukrlit.org/slovnnyk/slovnnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1 (дата звернення: 05.02.2025).
4. *Словник української мови: в 11 тт. /АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970-1980. Т. 5. 1974. 840 с.*
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
6. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закону України від 09 січня 2025 року № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 28.02.2025).
7. Щербакова Н. В. Питання оспорування реорганізації господарських організацій. *Другі наукові читання пам'яті професора Пронської Граціелли Василівни: Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання правового регулювання*. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (21 квітня, 2023 р., м. Київ) /За заг. ред.:В.В. Поєдинюк. Київ : Вид-во Ліра-К, 2023. 182 с.
8. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 липня 2022 р., судова справа № 806/5244/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105637710> (дата звернення 02.02.2025).
9. Ключові правові позиції Верховного Суду у вирішенні корпоративних спорів та спорів щодо цінних паперів у 2022 році. 32 с. // Верховний Суд України : офіц. веб-сайт. URL: [https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KGS_2023_02_10%20\(1\).pdf?fbclid=IwAR3sYW23OayIARAclywzflxJnDBJguVbsIG_pYY9cqG6SgmyJmq6Cb6-Bek](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_KGS_2023_02_10%20(1).pdf?fbclid=IwAR3sYW23OayIARAclywzflxJnDBJguVbsIG_pYY9cqG6SgmyJmq6Cb6-Bek) (дата звернення: 04.02.2025).
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська Конвенція з прав людини), ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n354
11. Transformation Act (Umwandlungsgesetz) as of October 28, 1994. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_umwg/index.html (Last accessed: 14.02.2025).
12. Transformation Act of 28 October 1994 (Federal Law Gazette I p. 3210, 1995 I p. 428), last amended by Article 22 of the Act of 24 April 2015 (Federal Law Gazette I page 642). [The Act was passed as Article 1 of the Act dated 28 October 1994 (Federal Law Gazette I p. 3120 (Act on the Reform of the Laws Governing Transformations (Gesetz zur Bereinigung des Umwandlungsrechts UmwBerG)) by the Bundestag with the consent of the Bundesrat. Pursuant to Article 20 of said Act, it entered in force on 1st January]. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_umwg/englisch_umwg.html#p0102 (Last accessed: 07.02.2025).
13. Право компаній: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України Acquis Communautaire Європейського Союзу. Київ : Держ. департ. з питань адаптації зак-ва, 2009. 82 с.

14. Щербакова Н. В. Реорганізація як економіко-правове явище в господарському праві. *Право України*. 2021. № 4. С. 144-167.
15. Беяневич О. А. Поняття правонаступництва при реорганізації суб'єкта господарювання шляхом злиття. Платформа стратегічної та законотворчої аналітики «Координата». URL: <https://coordynata.com.ua/pitanna-pravonastupnictva-pri-reorganizacii-subekta-gospodaruvanna-slahom-zlitta> (дата звернення: 09.02.2025).
16. Шевченко Н. І. Правове регулювання припинення господарських товариств шляхом реорганізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Національна академія правових наук України, НДІ приват права і підприємництва. К., 2012. 239 с.
17. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 2 травня 2018 р., судова справа № 910/20357/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73761482> (дата звернення: 03.01.2025).
18. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду 3 квітня 2018 р., судова справа № 908/1323/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73194416> (дата звернення: 03.01.2025).
19. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 29 січня 2019 р., судова справа № 922/705/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79503228> (дата звернення: 05.01.2025).
20. Постанова Верховного Суду у складі колегії судів Касаційного господарського суду від 15 травня 2019 р., судова справа № 910/5828/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81880147> (дата звернення: 03.01.2025).
21. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 12 квітня 2018 р., судова справа № 914/1968/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73410612> (дата звернення: 16.01.2025).
22. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 2 травня 2018 р., судова справа № 912/3133/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73761684> (дата звернення: 22.01.2025).
23. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 2 травня 2018 р., судова справа № 911/190/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73840132> (дата звернення: 20.01.2025).
24. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 8 травня 2018 р., судова справа № 916/3457/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74002470> (дата звернення: 22.01.2025).
25. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 17 квітня 2018 р., судова справа № 922/1671/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73730364> (дата звернення: 07.02.2025).
26. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 11 червня 2018 р., судова справа № 916/613/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74842335> (дата звернення: 13.01.2025).
27. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 26 квітня 2018 р., судова справа № 910/8091/17. Єдиний державний реєстр

- судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73730700> (дата звернення: 04.02.2025).
28. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 29 березня 2018 р., судова справа № 922/4604/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73277925> (дата звернення: 04.02.2025).
29. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 19 грудня 2018 р., судова справа № 918/13/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78802011> (дата звернення: 18.01.2025).
30. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 23 травня 2018 р., судова справа № 914/1567/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74346046> (дата звернення: 14.01.2025).
31. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 12 червня 2018 р., судова справа № 914/1425/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75110152> (дата звернення: 04.02.2025).
32. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 8 травня 2018 року у справі № 916/772/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73901331> (дата звернення: 04.02.2025).
33. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Пленуму ВГСУ від 22.05.2016 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16#Text>
34. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 року № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.
35. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018 р. № 13. Ст. 69.
36. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.
37. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням недійсними актів державних чи інших органів: Роз'яснення Президії Вищого Арбітражного Суду України від 26.01.2000. N 02-5/35. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v5_35800-00/ed20071022#Text (дата звернення: 09.02.2025).
38. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із створенням, реорганізацією та ліквідацією підприємств: Роз'яснення Вищого Арбітражного суду України від 12.09.96 р. № 02-5/334. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_334800-96?find=1&text=%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%81%D0%BD%D0%B8#w1_22 (дата звернення: 05.02.2025).
39. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 22 травня 2019 р., судова справа № 905/691/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81910790> (дата звернення: 03.02.2025).
40. Справа № 421-6/15. Архів арбітражного суду Сумської області за 1999 рік.
41. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 18 липня 2018 р., судова справа № 910/20614/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75566003> (дата звернення: 05.02.2025).

42. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 24 квітня 2019 р., судова справа № 914/921/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=81435030&red=100003ecb2eab86ad6eb901f21ee42eea96f6b&d=5> (дата звернення: 29.01.2025).
43. Господарський процесуальний кодекс України: Закону України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56.
44. Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 року № 1087-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 5. Ст.35.
45. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21 липня 2020 року № 819-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2020. № 52. Ст.497.
46. Щербакова Н. В., Захарченко А. М. Напрями удосконалення правового регулювання реорганізації господарських організацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 12. С. 167-172.